

За подлога в испанския и китайския език

Милена Попова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Антония Цанкова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Milena Popova

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

Antonia Tsankova

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

Milena Popova. Antonia Tsankova. ABOUT THE SUBJECT IN SPANISH AND CHINESE LANGUAGES

Abstract. The article studies the systemic regularities in the dynamic interplay between formal, semantic and pragmatic aspects of the subject in Spanish and Chinese. This approach focuses the attention on the universal and specific characteristics of the aforementioned syntactic category in typologically distinct languages, which provides an in-depth analysis of the ontology of the subject from a diachronic and synchronic point of view. The results of the empirical research are theorised from a typological perspective.

Keywords: syntactic category, subject, semantics, pragmatics, syntactic typology and universals

Милена Попова, Антония Цанкова. ЗА ПОДЛОГА В ИСПАНСКИЯ И КИТАЙСКИЯ ЕЗИК

Резюме. Предмет на изследване в настоящата статия е открояването на системните закономерности на динамично взаимодействие между формалните, семантичните и прагматичните аспекти на подлога в испанския и китайския език. Подобен подход фокусира вниманието върху универсалните и специфичните характеристики на указаната синтактична категория в разносистемни езици и позволява да се осмисли в дълбочина същността на подлога в синхронен и диахронен план, като резултатите от анализа се изведат на типологично ниво.

Ключови думи: синтактична категория, подлог, семантика, прагматика, синтактична типология и универсалии

В съвременната лингвистична наука все по-явна става необходимостта от универсално разглеждане на фундаменталните езикови категории, от една страна, през призмата на динамичното взаимодействие между семантични, морфосинтактични и прагматични фактори, и от друга – чрез включване в полето на анализа на различни по типология езици. В сферата на синтактичната теория категорията подлог се явява пресечна точка на дефиниращи признаци, които имат различна степен на релевантност в зависимост от характеристиките на конкретната езикова система. Интерес в това направление представляват отклоненията от прототипните признаци на подлога и начините, по които тези отклонения биват маркирани в различните езици. Например в индоевропейските езици важна роля за разграничаване на подлога имат формалните показатели на актантите и съгласуването на предиката, но в други езици, например изолиращия по типология китайски език, граматичното маркиране на синтактичните роли напълно отсъства и съответно функциите му се прехвърлят изцяло в полето на семантичните и комуникативните роли. По-детайлното и сравнително изучаване на периферните явления в тази сфера би дало възможност за допълнително преразглеждане и универсализиране на теоретичните рамки и принципите на функциониране на синтактичната категория подлог.

Настоящото изследване има за цел да открие специфичните начини на взаимодействие и йерархия на релевантните признаци за изразяване на подлога, отнасящи се към различни езикови нива – семантично, морфологично, синтактично и прагматично, използвайки като база за анализа материал от различни по типология езици. Предмет на разглеждане са стандартните и нестандартните начини за изразяване на категорията подлог във флективния испански и изолиращия китайски език, при което се открояват и сравняват сходните и специфичните механизми на взаимодействие между формалните, семантичните и прагматичните аспекти на подлога в изследваните езици, а резултатите от анализа се извеждат на типологично ниво.

Основни понятия и тенденции в еволюцията на синтактичната теория, формиращи теоретичните рамки на настоящото изследване

Ориентацията на синтактичните изследвания към комуникативния аспект на езика и разширяването на емпиричната база за синтактичен анализ открояват редица проблеми, свързани с категориите на гръцката и латинската граматика. Теорията на актуалното членение, разработена от Пражката лингвистична школа, извежда на преден план темо-ремагичната структура на изречението, която невинаги съвпада със субектно-предикатната. Универсалността ѝ се поставя под съмнение и от ергативните езици, в които се наблюда-

дава различно съотношение между основните падежи и техните синтактични функции.

Традиционните индоевропейски категории се оказват трудно приложими при изследването на езиците на американските индианци, филипинските и австралийските езици. Така например в тагалския език отсъстват синтактичните категории, тъй като падежното маркиране е пряко, семантичните и прагматичните роли се изразяват чрез падежни показатели и афикси¹.

Ли и Томпсон (1976) застъпват тезата, че категорията подлог не е универсална. Те изграждат класификацията си въз основа на ролята на топика (темата) и подлога при изграждането на изречението. В зависимост от това разделят езиците на четири групи: 1) С открояване на подлога, например индоевропейските, 2) С открояване на топика, например китайски, 3) С открояване на топика и подлога, например японски и корейски, и 4) Езици, в които отсъстват и топик, и подлог, например илокано. Според авторите разграничаването на топика и подлога е континуум, а не опозиция. В диахронен план подлозите са граматикализирани топици.

С развитието на синтактичната теория постепенно се открояват различни типове отношения, в които участват синтактичните категории: *формално-синтактични*, обусловени от граматичната организация и вътрешната логика на езиковата система, *семантично-ролеви*, свързани с членението и концептуализацията на извънезиковата среда с помощта на определена предикатно-аргументна структура, и *прагматични*, предопределени от начините на подаване на информация в зависимост от знанията и намеренията на участниците в комуникацията. Важно е да се отбележи, че съвременният синтактичен анализ се фокусира върху синтагматичните отношения на посочените аспекти и взаимодействието им в рамките на определен комуникативен контекст, докато таксономичното езикознание е ориентирано към парадигматиката. Подобна ориентация създава възможност за разработването на холистичен и гъвкав модел на езика, който максимално се приближава до многоаспектната му онтология в условията на реално функциониране.

Освен вътрешната еволюция на синтактичната теория и включването на редки езици в орбитата на синтактичен анализ би трябвало да отбележим и огромното влияние на такива външни фактори като развитието и постиженията на философията на езика, когнитивната психология и когнитивната лингвистика. Концепциите на късния Витгенщайн, Рош и Лейкоф предопределят до голяма степен прототипното определение и преформулирането на понятия-

¹ Изречението се състои от глагол и аргументи, един от които е топик. Всеки аргумент е с падежен показател (агенс и пациенс – *ng*, бенефактив – *para sa*, локатив – *sa*, и др.). Топикът (централен аргумент) се маркира с *ang*, а в глагола присъства афикс, съгласуван с падежната роля на топика (агенс – *mag/um*, пациенс – *in*, бенефактив – *i*, локатив – *an*, и др. (цит. по: Морено Кабрера, 1987: 575–576).

ето за категория. Категоризацията се оказва културно и биологично обусловена и се свързва с механизмите на въображението и интерпретацията. „Прототипното и многофакторно определение на синтактичните категории дава възможност да се обхванат тяхното междуезиково и вътрешноезиково многообразие: съответно функционирането им в различни типове езици (ергативни, номинативно-акузативни и др.) и специфичната им реализация в рамките на всеки отделен език“ (Попова, 2012: 180). Тази постановка е изключително релевантна за настоящото изследване.

Тук е мястото да отбележим и еволюцията на типологичните класификации – от формалните, през семантичните към комуникативните измерения на лингвистичния семиозис. Така например Пенчева определя като морфологични признаците, въз основа на които се определят такива основни типове езици като инкорпориращ, аглутиниращ, изолиращ и флективен. Според изследователката посочените признаци са свързани само с плана на изразяването и „не засягат отношението форма–съдържание“ (Пенчева, 1998: 78). Предимството на контенсивната типология е, че за нейно „концептуално ядро се приема семантичното отношение субект–обект“ (Пак там: 81) и типологичната класификация се осъществява на тази основа. Диахронният анализ на типологичните факти позволява на авторката да вникне в системната същност на езика, като изследва влиянието на когнитивни, прагматични и културни фактори.

В по-нататъшното изложение се спираме на някои концепции, които имат пряко отношение към синтактичната типология и универсалии, към разработването на универсална граматика, в която синтактичните структури се анализират от гледна точка на комуникативната им функция. Така например в рамките на референциално-ролевата граматика (РРГ) се анализират две системи (вж. Ван Вейлин, 1993). Първата е семантично-ролевата структура на изказа, в която изборът на подлога се обвързва със семантиката на предиката и свойствата на аргументите, чиито роли (агенс, експериенцер, локатив и др.) са разположени в семантичен континуум и се основават на по-абстрактната опозиция актор/повлиян.

В този контекст е уместно да споменем и концепцията за проторолите (протоагенс и протопаиенс) на Даути, в която те се разлагат на прототипни признаци. За настоящата статия са важни такива признаци на протоагенса като „волево включване в дадено събитие или състояние, наличие на съзнание или възприятие, причиняване на събитие или състояние и др.“ (Даути, 1991: 572).

Втората система в рамките на РРГ е свързана с прагматичните роли на езиковите единици, обусловени от разпределението на информацията в рамките на изказа, а също така от референцията и детерминацията на именните групи.

Типологичните аспекти в концепцията на Комри (Комри, 1989) също фокусират вниманието върху взаимодействието на семантичните и дискурсивните роли. Авторът подчертава, че семантичните роли не са дискретни, а са разположени в семантичен континуум според степента на контрол на действието от страна на субекта. Комри обвързва падежната маркировка с информационния поток, който върви от по-одушевен към по-неодушевен и от по-определен към по-неопределен аргумент. При отклонение нарушенията се маркират според спецификата на съответната граматична система. В този смисъл са интересни изводите на автора относно маркирането на семантичните и прагматичните роли в руския и английския език, обусловени от степента на граматикализация на словоредата в съответния език.

И накрая се спираме на някои типологични аспекти, отразени в концепциите на Вежбицка (1996) и Икегами (1991), тъй като те имат отношение към формалното представяне на субекта в различни типове езици. В рамките на етнокултурната семантика на Вежбицка се открояват два различни подхода към осмислянето и концептуализацията на извънезиковата действителност в английски и руски език съответно: агентивен, фокусиран върху волевия акт и контрола на действието от страна на субекта, и пасивен, свързан с ниска степен на контрол на действието от страна на субекта.

В този смисъл интерес представляват и наблюденията на Икегами (1991), свързани с формалното представяне на одушевления субект според степента му на активност съответно в английския (*do-language*) и японския език (*become-language*). В първия вниманието се фокусира върху одушевления субект, който се откроява, топиализира и граматикализира. Във втория фокусът е върху цялостното събитие, одушевеното лице се характеризира с по-ниска степен на активност и се слива с фона, което предопределя спецификата на различното му формално представяне и синтактично функциониране.

Концептуална база на емпиричния анализ в испанския език

От изложения дотук анализ на основните понятия и тенденции в развитието на синтактичната теория можем да очертаем главните моменти в теоретичната рамка на настоящото изследване.

Прототипното определение на синтактичните категории в испанския език се основава на набор от типични признаци, свързани с формалното им представяне, семантичното им съдържание и комуникативната перспектива на изказа. В този случай дефиницията на дадена категория не се определя само от един общ диференциален признак, например съгласуване на сказуемото с подлога.

Синтактичните категории са производни от семантични и дискурсивни роли. Първите представляват семантичен континуум и са разложими понятия.

Те могат да се представят като набор от прототипни признаци. Така например номинална синтаagma, която се характеризира с агентивност, волево включване в събитието, контрол над действието и т.н., има предимство при избор на подлога. Дискурсивните роли (топик и фокус) са свързани с такива признаци като референциална/нереференциална употреба, одушевеност/неодушевеност, определеност/неопределеност. Типичният топик например е референциален, одушевен, определен и т.н. Типичният подлог в испанския език е пресечна точка на топик и агенс.

Може да се направи аналогия между открояването на прототипните признаци на семантичните и дискурсивните роли на синтактичните категории и извеждането от Йелмслев на едноплановите неделими компоненти, т.нар. фигури, които изграждат двата плана на лингвистичния знак – кинеми (фонеме) и плереми (семи). Експлицирането на посочените компоненти хвърля светлина върху същността и механизмите на еволюцията на знака. Особено релевантна за настоящата статия е аналогията с плеремите от плана на съдържание, тъй като фокусът върху прототипните признаци на семантичните и дискурсивните роли позволява да се проследи развитието им в синхрония и диахрония в разносистемните езици, а също така да се осмисли влиянието на синтактично значимите признаци върху функционирането на типичните и нетипичните подлози в рамките на един език, в частност испанския.

Важно е да се отбележи, че синтактичните категории са производни от семантични и прагматични отношения, но не се свеждат само до тях, тъй като зависят и от вътрешните правила на организация на съответната езикова система. Ще се опитаме да илюстрираме това със сравнителния анализ на следните примери с нетипичен подлог – пациенс, в български, руски, испански и английски език.

За сравнение:

(1)

Български език

Моят приятел си купи скъпа кола.

Скъпата кола бе купена от моя приятел.

Скъпата кола я купи моят приятел.

Руски език

Мой друг купил дорогую машину.

Дорогая машина была куплена моим другом.

Дорогую машину купил мой друг.

Испански език

Mi amigo se compró un coche caro.

El coche caro *fue comprado* por mi amigo.

El coche caro lo compró mi amigo.

Английски език

My friend bought an expensive car.

The expensive car *was bought* by my friend.

В първите примери от съответните езици подлогът е типичен: агенс и топик. Във вторите примери със страдателен залог е нетипичен: пациенс и топик. От гледна точка на влиянието на граматичната система на съответния език интерес представляват третите примери в деятелен залог, които са възможни само в български, испански и руски език. В тези три езика тематичният пациенс, разположен в началото на изречението, може да се оформи граматично и като пряко допълнение. В испански и български това е възможно, защото словоредът е свободен и прагматично натоварен. Деятелният залог се комбинира с дублирането на тематичното пряко допълнение посредством акузативна клитика. В руския пример с деятелен залог семантичната роля на прякото допълнение се експлицира от падежните окончания за винителен падеж. Подобен вариант е невъзможен в английския поради фиксирания и граматикализиран характер на словореда.

В рамките на една статия е трудно да се обхване цялото многообразие от модели за изразяване на нетипичния подлог в испанския език. Все пак ще се опитаме да анализираме най-релевантните от тях. Първата група примери илюстрира формалното представяне на подлога в зависимост от семантичната му роля и признаците на протоагенса на Даути (вж. Попова, 2012: 171, 172).

Например:

(2) Me *allegro de* su éxito. (експериенцер *подлог*, стимул *предложно допълнение*)

Радвам се на успеха му.

(3) Me *alegra* Ø su éxito. (експериенцер *непряко допълнение*, стимул *подлог*)

Радва ме успехът му.

Експериенцерът е подлог, когато е налице признакът „волево включване в дадено състояние“. При отсъствие на този признак експериенцерът е непряко допълнение.

Друг пример, който илюстрира важността на семантичните признаци на протоагенса при избора на подлог, е следният:

(4) Juan *perdió* las llaves (агенс *подлог*, пациенс *пряко допълнение*)

Хуан загуби ключовете.

(5) A Juan *se le* *perdieron* las llaves. (експериенцер *непряко допълнение*, пациенс *подлог*)

На Хуан му се загубиха ключовете.

В пример (5) дативната рефлексивна конструкция маркира липсата на контрол над действието от страна на Хуан. Трябва да отбележим, че посочената конструкция се използва често в испанския език и е продуктивен модел при формалното представяне на физиологичните и психологичните усещания с ниска степен на контрол от субекта.

Например:

(6) Se le pusieron los pelos de punta.

Изправи му се косата.

(7) Se te sube el alcohol a la cabeza. (букв. Алкохолът ти се качва в главата.)

Алкохолът те удря в главата.

(8) Se me ha dormido el pie.

Изтръпна ми кракът.

От анализираните примери се вижда, че отсъствието на посочените синтактично значими и прототипни признаци на глаголната семантика водят до инверсни конструкции със специфично маркиране на подлога под определена степен на активност.

Сложната природа на синтактичната категория подлог се проявява и при функционирането му с инакузативни предикати. Те са информативно слаби и служат за въвеждане на подлога в центъра на внимание. Тъй като семантиката им предполага по-малка степен на активност, те приписват на аргумента семантичната роля пациенс. При тях се наблюдава и атипична селекция на фокуса, т.е. подлогът е фокус и не е в начална позиция. Симптоматичен е фактът, че подлогът в този случай може да бъде недетерминирана номинална синтагма.

Например:

(9) Mañana llegarán expertos.

Утре ще пристигнат експерти.

Трябва да отбележим обаче, че при предикатите за психическо, физиологично състояние и емоция в някои случаи не се наблюдава специфично маркиране на подлога, а противоположна тенденция към обобщеност и абстракция, към метафорична граматикализация. Част от указаните емоционални и психични процеси „се определят“ и това позволява включването им в традиционните синтактични схеми. Специфична характеристика на испанския език е предпочитанието към метафорите за притежание и движение.

Например:

(10) Tengo hambre./Tengo sed/Tengo sueño./Tengo miedo. (букв. Имам глад./Имам жажда./Имам сън./Имам страх.)

(11) Гладен съм./ Жаден съм. /Спи ми се./ Страх ме е. (срв. I am hungry./I am thirsty./I am sleepy./I am afraid.)

Както се вижда от примерите, в българския и английския език (за разлика от испанския) преобладават метафорите за атрибуция на физиологичните и психичните състояния на субекта.

Накрая бихме искали да се спрем на маркирането на подлога като контрастен фокус. Подобно маркиране не е обусловено от семантиката на предиката и не променя темо-рематичното разпределение на информацията. То има субективен и факултативен характер. Разположено е на парадигматичната ос на информационното структуриране и се осъществява чрез перифрастична експанзия на изказа, в резултат на което се получава емфатична конструкция (вж. Moreno Cabrera, 1999, Gutiérrez Ordóñez, 2000). Перифрастичното разширение се състои от два елемента: относително местоимение *quien/el que* в съответните род и число + трето лице единствено число на глагола *ser*. Възможни са три словоредни варианта. Така например емфатичните варианти на фразата *Entra Juan*. (Влиза Хуан.) са следните:

(12) Juan es quien (el que) entra. (Хуан е този, който влиза.)

(13) Quien (el que) entra es Juan. (Този, който влиза, е Хуан.)

(14) Es Juan quien (el que) entra. (букв. * Е Хуан този, който влиза.)

В посочените примери относителното местоимение *quien* или *el que* се комбинира с топика на неутралната фраза *entra* и задава интензионала на понятие, чиято спецификация се реализира от подлога, който е контрастен фокус. Фокусирането на подлога и маркирането му като единствено възможен вариант в дадена ситуация често се налагат поради комуникативната необходимост да се коригира неправилно предположение от страна на събеседника или просто да се фокусира вниманието върху даден субект. В испанския език емфатичната конструкция е бинарна (подлог–сказуемно определение) и се получава в резултат на метафоричен пренос по аналогия с темо-рематичната структура на изказа, която е разположена на синтагматичната ос на информационното структуриране и отразява обективно постъпателното разпределение на информацията в текста. За разлика от неутралния вариант емфатичната конструкция се явява индексален и метонимичен знак, който директно препраща към комуникативното намерение на говорещия. Подобна функционална семантика е доказателство за постепенната ориентация на процеса на граматикализация към субективните аспекти на реалната комуникация.

В по-нататъшното изложение е интересно да проследим как специфичните особености на изолиращ език като китайския влияят върху формалното представяне на подлога.

Условия и варианти на реализация на категорията подлог в китайския език

В китайския език отсъстват каквито и да било падежни категории или други формални маркери, които да разграничават статуса на именните членове на изречението (актантите), отсъстват също и съгласувателни категории на предиката по отношение на подлога в изречението. Поради изолиращия характер на езика и преобладаващото отсъствие на формална маркираност на каквито и да било граматични отношения ролята на подлога се определя изключително въз основа на информационната и синтактичната структура на изказването, той заема обикновено начална позиция в изречението или определена позиция в топика (темата) на изказването. Предвид това можем да считаме, че чисто граматичните признаци за определяне на категорията подлог са типологично зависими и не представляват универсални критерии (напр. в китайския език напълно отсъстват).

Предвид гореизложените типологични особености на китайския език разглеждаме три фактора при определяне на категорията подлог – семантичните роли на елементите на фразата, предопределени от типа на предиката; мястото на актантите в синтактичната и информационната структура на изказването (вкл. фактори като определеност и референциална употреба на номиналните синтагми – релевантност и детерминация); комуникативния фокус, типа на комуникативния акт и мястото на изказването в свръхфразовото единство на текста.

Погледнато в по-универсален план, съществува възприет в една или друга степен комплекс от детерминиращи функции, обуславящи определянето на подлога за разлика от останалите актантите на фразата:

- В обективно-семантичен аспект – функция на агенс (субект), експериментер на възприятие/чувство/състояние, носител на признак и пр. (в зависимост от типа на предиката)
- В комуникативен аспект – функция на топик на изказването
- В логически аспект – функция на субект на съждението
- В психологически аспект – функция на изходна представа на изказването (с допълнителен признак определеност) (ЛЭС, 1990: 379).

Тези функции могат да бъдат реализирани изцяло или в определена степен, като частичната реализация обикновено води до формални изменения и допълнително маркиране на определени елементи на фразата. Многофакторното определяне на подлога дава възможност за сравняване на реализацията на типичните и нетипичните подлози и на тази основа – за формиране на йерархия на свойствата, характерни за подлога (Попова, 2012: 117). Особено продуктивно в това отношение би било разглеждане на даденото явление в разносистемни езици, включително и в диахронен план, с цел да бъдат въз-

можно най-цялостно и универсално представени потенциалните характеристики и начини за изразяване на категорията подлог.

Интересни наблюдения в диахронен план могат да бъдат направени на базата на старокитайския език, в който субектът-подлог регулярно се изпуска в случаите, когато може да бъде възстановен от контекста, дори при смяна на агенс в последователни изказвания. При това елипсисът на подлога-субект представлява именно норма или преобладаваща тенденция в построяване на старокитайския текст и това явление се наблюдава именно на ниво свръх-фразово единство; то не може да бъде разглеждано изолирано в рамките на отделно изречение.

Още повече внимание при диахронното разглеждане на категорията подлог в китайския език предизвиква фактът, че в съвременния китайски език наблюдаваме точно противоположното синтактично явление – изразяването на подлога-субект е практически задължително (с някои редки изключения), т.е. въз основа на диахронията на китайския език можем да наблюдаваме диаметрално противоположна промяна по отношение на част от синтактичните характеристики на подлога, без наличие на съществени изменения в цялостната морфосинтактична структура на езика.

Въпросът за историческите промени в изразяването на подлога в китайския език представлява обширна тема, която все още не е задоволително осветена в научните изследвания и изисква самостоятелно обширно диахронно изследване, което не е предмет на настоящата разработка.

В съвременния китайски език изразяването на подлога представлява норма, той по правило заема първа позиция в синтактичната структура, при което стандартният словоред на китайската фраза е S – V – O. Възможните промени на типичната (комуникативно неутрална) конструкция са строго ограничени като варианти и са свързани основно с изменение на информационната структура на фразата и изразяването на категорията определеност/неопределеност на актантите.

Вариантите за изразяване на подлога в зависимост от реализацията на потенциалните му функции в съвременния китайски език могат да бъдат обобщени в следните основни категории:

А) Прототипен подлог с пълна реализация на възможните функции – подлогът представлява субект (агенс), топик на изказването, субект на съждението, притежава признака определеност и референтност. Словоредът на фразата е стандартен: S – V – O.

(15) 王老师教我们汉语。

Wáng lǎoshī jiào wǒmen hànyǔ.

[Уан – учител – преподавам – ние – китайски език]

Учителят Уан ни преподава китайски език.

Б) Ролята на подлог могат да играят субстантивирани предикати² или цели предикативни фрази, които в случая представляват топик на изказването и субект на съждението, без да имат ролята на агенс (субект на действието/състоянието).

Например:

(16) 虚心使人进步，骄傲使人落后。(Liu et al, 2006: 455)

Xūxīn shǐ rén jìnbù, jiāo'ào shǐ rén luòhòu.

[Скромнен – карам_{caus.v.} – човек – напредвам, горделив – карам_{caus.v.} – човек – изоставам]

Скромността помага на човек да върви напред, (докато) тщеславието го кара да изостава.

(17) 游泳是我最喜欢的运动。

Yóuyǒng shì wǒ zuì xǐhuān de yùndòng.

[Плувам – копула – аз – най – харесвам – *de*_{attr.part.} – спортувам]

Плуването е любимият ми спорт. (букв. Да плувам – това е спортът, който най-много харесвам.)

(18) 多喝开水对身体很有好处。

Duō hē kāishuǐ duì shēntǐ hěn yǒu hǎochù.

[Много – пия – топла вода – за – здраве – много – имам – полза]

Пиенето на повече топла вода е полезно за здравето.

(19) 他说的正是我想要的。(Liu et al, 2006: 455)

Tā shuō de zhèng shì wǒ suǒ xiǎng de.

[Той – казвам – *de*_{attr.part.} – точно – копула – аз – *suǒ*_{relative pron.} – мисля – *de*_{attr.part.}]

Той каза точно това, което (и) аз си мислех. (букв. Което той каза, е точно това, което (и) аз си мислех.)

Интересно е да се отбележи, че предвид липсата на граматично маркиране на частите на речта и синтактичните функции на думите в изречението такъв тип субстантивирани предикати в ролята на подлог обикновено нямат никакво формално маркиране и се реализират единствено чрез синтактичната си позиция. Изключение в това отношение са предикативни определения към име, субстантивирани с помощта на атрибутивната частица 的 *de*, при това определяемото – име може да отсъства в случаите на подразбиране, както е показано в пример (19).

В) Пасивен подлог, при който е подменена първичната функция на субект (агенс) в полза на обекта (пациенс), превърнат в субект на съждението, реализиращ в дадения случай всички останали характеристики на подлога (топик, изходна представа в изказването, определеност).

² Прилагателните в китайския език спадат към категорията предикативи, тъй като изпълняват функцията на сказуемо самостоятелно, без необходимост от копула.

(20) 礼物 (被妹妹) 拿走了。

Lǐwù (bèi mèimei) ná zǒule.

[Подарък (*bei*_{pass.} – по-малка сестра) – взимам+отивам – *le*_{asp.}]

Букв. Подаръкът беше взет (от по-малката сестра).

Пасивната конструкция може да бъде изградена както чисто позиционно, т.е. чрез прехвърляне на обекта на действието в позицията на подлог и тема, така и чрез допълнително маркиране с показателя за пасив 被 *bei*, който може да въвежда субекта на действието, но може и да отсъства – в такъв случай 被 *bei* изпълнява акцентираща пасивното значение на предиката функция.

Следва да отбележим, че граматически факултативният показател за пасив 被 *bei* освен пасивно и акцентиращо значение има и определена модално-оценъчна импликация, представяйки действието като негативно за обекта (пациенс) или неблагоприятно от гледна точка на говорещото лице (срв. с понятието страдателен залог в българския и руския език). Тази функция на показателя произтича от наследената в процеса на граматикализация оценъчна семантика на пасивните глаголи в старокитайския и среднокитайския език, които са се отличавали по своята отрицателна или положителна конотация по отношение на топикализирания обект. В съвременния китайски език показателят 被 *bei* (в сравнение с по-разговорните пасивни маркери 叫 *jiao*, 让 *rang*, 给 *gei*) запазва основната си негативна оценъчна окраска, но постепенно започва да се използва и с неутрална пасивна конотация. Интерпретацията на оценъчните качества на маркера се актуализира единствено в рамките на конкретния контекст и дори в някои случаи на надезиково равнище, в зависимост от възприемането на дадената ситуация от участниците в комуникацията или преценката на говорещия относно случилото се с дадения обект. Тоест като цяло можем да констатираме непосредствената роля на надезиковите прагматични фактори и ситуативния контекст във функционирането на дадения синтактичен показател с потенциални оценъчно-експресивни импликации, сред които негативната конотация се възприема като дифолтен вариант.

Г) Тематичен подлог – при промяна на стандартното неутрално актуално членение (обичайно субектът на действието заема начална позиция във фразата) за китайския език е характерна възможността началната позиция на топика да бъде представена от локатив, при което комуникативната цел на изказа е да опише какво се случва на определено място (топик). Този тип конструкции са спорни от гледна точка на определяне на подлога, тъй като субектът на действието може да се появи в следглаголна позиция в рамките на фокуса на фразата, при което имаме разминаване в стойностите на два от показателите за дефиниране на подлога. В китайското езикознание стандартно като подлог се разглежда началният локативен елемент, ако в предглаголна позиция отсъства субектът на действието.

Например:

(21) 前边来了几个人。

Qiánbian lái le jǐ ge rén.

[Отпред – идвам – *le*_{asp.} – няколко – *ge*_{class.} – човек]

Отпред дойдоха няколко човека.

При липсата на каквато и да било граматична маркираност на синтактичните функции на актантите или съгласуване на глагола в китайската лингвистика се приемат за водещи позиционният критерий и информационната структура на фразата, извеждаща като топик и субект на съждението първия (локативен) компонент на фразата. Този подход все още е обект на научни дискусии. Без да навлизаме в подробности около аргументите на тези дискусии, можем да наблюдаваме обективно разделянето на функциите *субект на действието* и *субект на съждението*, което в китайския език се изразява чрез транспозиция на агенса от каноничната предглаголна към нестандартната следглаголна позиция, която е предназначена за неопределените нереперентни аргументи. Този тип фразови структури могат да бъдат сравнени с изреченията, образувани от иначе субективни глаголи в испанския език поради семантичните сходства на предикатите и синтактичната структура на фразата в двата езика. За разлика обаче от испанския език, в който при сходни семантико-синтактични условия агенсът запазва статута си на подлог независимо от това, че излиза от топика (вж. пример (9)), в китайския език неопределеният агенс, който се прехвърля в сферата на фокуса, изгубва функцията си на подлог и субект на съждението, която съответно се заема от неканоничния, но превърнат в топик и изходна представа на изказването подлог – локатив (според утвърдените разбирания в китайската лингвистична традиция). На тази основа можем да заключим, че за китайския език информационното разпределение на фразата и позиционното обозначаване на логическия субект на съждението (дори бил той и локатив) се явяват приоритет или по-високо ниво на организация на изказа по отношение на връзката агенс–подлог.

Д) Представените дотук материали и изводи биха могли да ни наведат на мисълта, че в китайския език подлогът се определя главно като топик и субект на съждението. Съществуват обаче случаи, при които топикът и подлогът не съвпадат и се изразяват отделно в изречението.

Например:

(22) 这件事，你知道吗？

Zhè jiàn shì, nǐ zhīdào ma?

[Това – *jiàn*_{class.} – нещо – ти – знам – *ma*_{interrog.part.} ?]

Това нещо ти знаеш ли (го)?

В такъв тип фрази топикът, представляващ най-често обектът на действието (или друг тип актант извън категорията на агенса), е представен в стан-

дартната начална позиция в ролята на субект на съждението, след което следва подлогът – агенс и субект на предиката. Топикът се разграничава от останалата част на изречението обикновено чрез запетая, а в устната реч – интонационно и чрез кратка пауза. При това актантът, изведен от стандартната си следглаголна позиция и използван в ролята на топик в самото начало на фразата, обикновено не се дублира чрез местоимение в обичайната си синтактична позиция, както например в българския (в дадения пример чрез местоимението „го“) и други европейски езици, макар че такова повторение не е невъзможно.

Е) Друг особен случай на взаимодействие и разминаване между различните възможни характеристики на подлога в китайския език представляват т.нар. конструкции 主谓谓语句, т.е. буквално „изречения със сказуемо, състоящо се (от своя страна) от подлог и сказуемо“.

Например:

(23) 玛丽发音很标准。

Mǎlì fāyīn hěn biāozhǔn.

[Мери – произношение – много – стандартен]

Букв. Мери – произношението (и) е много точно.

(24.A) 他身体很好。

Tā shēntǐ hěn hǎo.

[Той – здраве – много – добър]

Букв. Той – здравето (му) е много добро.

Този тип конструкции се образуват най-често с прилагателни имена в качеството на сказуемо и обикновено описват състоянието или качеството на субекта на изказването (в ролята на топик, наричан на китайски „голям подлог“) по отношение на конкретен негов аспект (субект на състоянието, наричан на китайски „малък подлог“). Те се отличават от конструкциите, описани в точка Д по това, че в ролята на тема се използват не обектът на действието или друг актант извън агенса, а по-широко понятие за субекта на ситуацията („голям подлог“), който е разгледан в някаква своя частност или аспект, представляващ „малкият подлог“ в състава на фокуса на изказването.

Интересно е да се отбележи, че идентични изречения като примери (23) и (24) без формални изменения (възможно е добавяне на атрибутивната частица 的 *de*, но не е задължително) могат да има и друг вариант на синтактична и информационна структура, при която т.нар. голям подлог от посочените погоре примери се превръща в определение към втория компонент на фразата („малкият подлог“ от примерите, или субекта на състоянието/качеството). Тази интерпретация коренно променя информационната и синтактичната структура на изказването, обикновено без формално обозначаване, а разликите в членението и смяната на синтактичните роли се изразява единствено интонационно и чрез позицията на паузата, която маркира границата между топика и фокуса, различна в двата случая.

За сравнение с пример (24.А):

(24.Б) 他身体很好。

Tā shēntǐ hěn hǎo.

[Той – здраве – много – добър]

Букв. Неговото здраве е много добро.

На тази основа можем да направим извода, че в китайския език в определени случаи разграничаването на вариантите за актуално членение и съответно семантичните и синтактичните роли в изречението се осъществява единствено чрез фонетични признаци и може да остане нееднозначно (т.е. в полето на субективната интерпретация) в писмения текст.

Имайки предвид строго структурирания словоред на китайската фраза, следва да разгледаме за сравнение и друг вид конструкция, в която топикът (в начална позиция) е представен от дума за време.

Например:

(25) 今天我不能去学校。

[Днес – аз – не – мога – отивам – училище]

Jīntiān wǒ bùnéng qù xuéxiào.

Днес аз не мога да отида на училище. (превод по словоред)

Следва да се отбележи, че обстоятелството за време (в случая „днес“) може да заема позиция както в самото начало на изречението, преди подлога-субект, изпълнявайки комуникативната функция на топик, така и след подлога, в рамките на групата на сказуемото, или фокуса на изказването. И в двата позиционни варианта то се разглежда като обстоятелствено пояснение за време. Ако обаче такъв тип думи се използват като субект на изказването самостоятелно, без наличие на друг вид номинален субект, те заемат ролята на подлог в изречението.

Например:

(26) 今天比较冷。

Jīntiān bǐjiào lěng.

[Днес – сравнително – студен]

Днес е доста студено.

(27) 今天9月24日。

Jīntiān 9 yuè 24 rì.

[Днес – 9 – месец – 24 – ден]

Днес е 24 септември.

Ж) Специално внимание по отношение на изразяване на категорията подлог изискват случаите, в които именната (топик) и предикативната част (фокус) на изречението сменят местата си и подлогът съответно по изключение заема позицията след предиката. В такъв случай между двете части на изрече-

нието се поставя запетая, често присъства модална или въпросителна частица в края на фокуса, а фонетично частите се разделят с подчертана пауза.

Например:

(28) 真多啊，街上的人。

Zhēn duō a, jiē shàng de rén.

[Истински – много – *a*_{modal part.}, улица – на_{postposition} – *de*_{attr.part.} – човек]

О, толкова много хора (има) на улицата.

(29) 回来了吗，你妈妈？

Huíláile ma, nǐ māma?

[Връщам+идвам – *le*_{asp.} – *ma*_{interrog.part.} – ти – майка]

Върна ли се майка ти?

(30) 很好看呢，你这件衣服。

Hěn hǎokàn ne, nǐ zhè jiàn yīfú.

[Много – красив – *ne*_{modal part.}, ти – това – *jian*_{class.} – дреха]

Много красива е дрехата ти. (Еей, колко красива е дрехата ти!)

При този тип фрази с изменено (емфатично) актуално членение, при което фокусът предшества топика на изказването, можем да наблюдаваме, че двете части на информационната структура са много ясно и формално разграничени, почти като самостоятелни изказвания, при това субектът на изказването запазва признака определеност и референтност, също и статута си на подлог въпреки стандартно по-слабата позиция след сказуемото. Следва да отбележим, че този тип изкази са натоварени с подчертана стилистично-емоционална окраска и свързано с нея акцентно актуално членение, чиято комуникативна цел е да постави експресивно фокуса и новата информация непосредствено в начална позиция на изказването.

Изводи относно изразяването на подлога в китайския език

Предвид относително фиксираната синтактична структура на фразата в китайския език по отношение на изразяване на субект на съждението (топик), субект на действието/състоянието (агенс/експериенцер), категорията определеност/неопределеност на именната група и др. в китайската лингвистична традиция водещ фактор за определяне на подлога се оказва изходната позиция в развитието на фразата, която обичайно е представена от именна (или субстантивирана предикативна) фраза в ролята на топик, представляваща субект на съждението. Съответно групата на предиката заема синтагматически втората позиция в построяването на изказа, идентифицирайки се с фокуса (ремата).

При сравняване на различните варианти на информационната и синтактичната структура на китайската фраза можем да наблюдаваме, че при наличието на топик и субект на действието (агенс) последователно в начална позиция, при което те описват напълно различни същности, подлогът се иден-

тифицира с агенса. Ако липсва обаче субект на действието в предглаголна позиция, в ролята на тематичен подлог се приема локативът, изпълняващ комуникативната функция на топик, дори когато реалният субект на действието е наличен в следглаголна позиция, но при това той се явява в „слаба“, неопределена позиция (извън комуникативния топик на изказването).

Въз основа на представения материал можем да заключим, че при определянето на подлога в съвременния китайски език приоритетна функция имат субектът на действието/състоянието (агенс/експериментер) и субектът на съждението, който стандартно заема начална или предглаголна позиция във фразата и където обичайно се разполагат определената именна група, изходната информация и топикът (темата) на изказването. Ако обаче субектът на действието не представлява топик, например при изразяването на пасив, или се намира в неопределена позиция след предиката, ролята на подлога се прехвърля върху топика (в последния случай локатив или локативна конструкция в началото на фразата) като субект на съждението. При наличието на акцентно маркирано актуално членение, при което топикът и фокусът разменят позициите си с цел постигане на определен емоционално-стилистичен ефект, субектът на действието, запазващ мястото си в състава на топика, бива разглеждан като подлог на изречението независимо от това, че заема позиция след сказуемото.

Заключение

В процеса на анализ на теоретичните постановки и емпиричния материал в настоящата статия се потвърждава релеванността на постиженията на модерната синтактична теория, в които се преформулира и преосмисля дефиницията на подлога като синтактична категория, производна от семантични и прагматични роли и обусловена от граматичната организация и вътрешната форма на съответния език.

На свой ред семантичните и прагматичните роли са разложими понятия и в зависимост от синтактично значими прототипни признаци се разполагат в семантичен континуум и взаимодействат с комуникативния контекст. Осмислянето на системните закономерности на функционирането на подлога в синхронен и диахронен план откроява взаимодействието на формалните, синтактичните и прагматичните аспекти и позволява да се осмисли в дълбочина същността на дадената синтактична категория, да се изведат универсалните и специфичните ѝ характеристики в различни езици. Включването на типологични данни от разносистемни езици дава възможност да се обяснят някои особености на функциониране на нетипичните, „лоши“ подлози в испанския език. Относно китайския език в сравнителен план констатираме различна приложимост/неприложимост на общоустановените диференциални признаци на подлога, както и по-специфичен тип динамично взаимодействие между

релевантните признаци с няколко степени на условност при реализацията на синтактичната и комуникативната структура на фразата. При това за окончателната логическа интерпретация на изказването много важно, а в редица случаи и определящо значение имат надежковите комуникативни обстоятелства.

Прототипното определение на категорията позволява да се изведе взаимодействието между синтаксиса, семантиката и прагматиката като универсален принцип на функциониране на синтактичната категория подлог, обяснява отсъствието ѝ в някои езици, а също така съотношението ѝ с категорията топик в други. В хода на изследването става ясно, че в различните езици варират изборът на синтактично значимите прототипни признаци и начинът на формално представяне. Така например липсата на формални маркери в китайския език води до засилване на ролята на контекста, инференциалните процеси и прагматичната интерпретация. В резултат на това се наблюдава различно съотношение на граматиката и прагматиката, на конвенционалния и инференциалния модел за подаване и обработка на информация, за експлицирането на синтактичните категории. Извеждането на общите и специфичните характеристики на функциониране на подлога в двата езика илюстрира различните стратегии за постигане на едни и същи комуникативни цели и представлява надеждна база за вътрешноезиков и междуезиков анализ.

Библиография

- Comrie, B. (1989), *Language Universals and Linguistic Typology: Syntax and Morphology*, Blackwell Publishers, Oxford.
- Dowty, D. (1991), "Thematic proto-roles and argument selection", in *Language*, 67, pp. 547–619.
- Gutiérrez Ordóñez, S., (2000), *Temas, remas, focos, tópicos y comentarios*, Arco/Libros, Madrid.
- Ikegami, Y. (1991), 'DO-language' and 'BECOME-language': Two Contrasting Types of Linguistic Representation" In Ikegami (Ed.), *The Empire of Signs. Semiotic Essays on Japanese Culture*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp. 285–326.
- Li, C. N., and Thompson, S. A. (1976). "Subject and topic: A new typology of language", in C. N. Li (Ed.), *Subject and topic*, Academic Press, New York, pp. 457–489.
- Moreno Cabrera, J. C. (1987), *Fundamentos de Sintaxis General*, Síntesis, Madrid.
- Moreno Cabrera, J. C. (1999), "Las funciones informativas: las perífrasis de relativo y otras construcciones perfrásticas", in *Gramática descriptiva de la lengua española, I tomo*, Espasa Calpe, Madrid, pp. 4245–4302.
- Van Valin, R. D. (1993), "A Synopsis of Role and Reference Grammar", in *Advances in Role and Reference Grammar*, J. Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp. 1–164.

Wierzbicka, Anna (1996), *Semantics: Primes and Universals*. Oxford University Press, Oxford and New York.

ЛЭС (1990), *Лингвистически енциклопедически словарь*. Гл.ред. В.Н.Ярцева. Изд. „Советская энциклопедия“, Москва (Lingvističeskij enciklopedičeskij slovar. Gl.red. V.N.Yartseva. Izd. “Sovetskaya enciklopedija”, Moskva.)

Пенчева, М. (1998), *Човекът в езика. Езикът в човека*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София. (Pencheva, M. (1998), *Chovekât v ezika. Ezikât v choveka*, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofia.)

Попова, М. (2012), *Семантични и прагматични аспекти на синтактичните категории в съвременния испански език*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София. (Popova, M. (2012), *Semantični i pragmatični aspekti na sintaktičnite kategorii v savremenniya ispanski ezik*, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofia.)

刘月华, 潘文娱, 故韡 (2006). 实用现代汉语语法. 商务印书馆, 北京. (Liu Yuehua, Pan Wenyu, Gu Wei (2006), *Shiyong xiandai hanyu yufa*. Shangwu yinshuguan, Beijing.)

Проф. д-р Милена Попова

m.popova@uni-sofia.bg

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

бул. „Цар Освободител“ 15, София 1504

България

Доц. д-р Антония Цанкова

a.tsankova@uni-sofia.bg

Център за източни езици и култури

бул. „Тодор Александров“ 79, София 1303

България

Prof. Milena Popova, PhD

m.popova@uni-sofia.bg

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

15 Tzar Osvoboditel Blvd., Sofia 1504

Bulgaria

Assoc. Prof. Antonia Tsankova, PhD

a.tsankova@uni-sofia.bg

Center for Eastern Languages and Cultures

79 Todor Alexandrov Blvd, Sofia 1303

Bulgaria